

UČNA LETA SLOVENSKE HUMANISTIKE V MARIBORU: ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE V PRVIH TREH DESETLETJIH

Aleš MAVER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000, Maribor, Slovenija
e-mail: ales.maver@um.si

Darko FRIS

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000, Maribor, Slovenija
e-mail: darko.fris@um.si

IZVLEČEK

Časopis za zgodovino in narodopisje, ki je začel izhajati leta 1904, velja za enega stebrov razvoja humanistične znanosti v Mariboru in v slovenskem delu Štajerske v prvi polovici 20. stoletja. Prispevek skuša predstaviti glavne točke njegove vsebine in njegove osrednje sodelavce v obdobju pred drugo svetovno vojno, ko je ob začetku nacistične okupacije Štajerske nehal izhajati. Kot izhodišče služi jubilejni zbornik, leta 1937 posvečen Francu Kovačiču. Na njegovi podlagi je moč izrisati panoramsko podobo revije proti koncu predvojnega obdobja. V osrednjem delu so predstavljena glavna vsebinska področja objavljenih prispevkov, zlasti srednje- in novoveška zgodovina. Ob Kovačičevem je poudarjen tudi prispevek Franca Ilešiča. Pokaže se, da je pred drugo svetovno vojno Časopis užival znaten ugled v slovenskem znanstvenem prostoru.

Ključne besede: Časopis za zgodovino in narodopisje, Franc Kovačič, znanstvene revije v Sloveniji, Spodnja Štajerska, Franc Ilešič, Anton Kaspret, uredniška politika, slovensko zgodovinopisje

GLI ANNI DI APPRENDIMENTO DEGLI STUDI UMANISTICI SLOVENI A MARIBOR: I PRIMI TRE DECENNI DELLA RIVISTA ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE (RIVISTA DI STORIA ED ETNOGRAFIA)

SINTESI

La rivista di storia ed etnografia (Časopis za zgodovino in narodopisje), che ha iniziato a essere pubblicata nel 1904, è considerata uno dei pilastri nello sviluppo delle scienze umanistiche a Maribor e nella parte slovena della Stiria nella prima metà del secolo XX. L'articolo presenta i punti salienti riguardo i contenuti e i principali collaboratori nel periodo precedente alla Seconda guerra mondiale fino all'occupazione nazista della

Stiria quando smise di essere pubblicata. Come punto di partenza abbiamo preso l'antologia giubilare dedicata nel 1937 a Franc Kovačič, con la quale è possibile tracciare un'immagine panoramica della rivista verso la fine del periodo prebellico. La parte principale è dedicata poi ai contenuti principali degli articoli pubblicati, in particolare sulla storia medievale e moderna. Oltre al Kovačič viene sottolineato anche il contributo di Franc Ilešič. Risulta di come prima del secondo conflitto mondiale la rivista godeva di una notevole reputazione nel campo scientifico sloveno.

Parole chiave: Časopis za zgodovino in narodopisje, Franc Kovačič, riviste scientifiche in Slovenia, Bassa Stiria, Franc Ilešič, Anton Kaspret, politica editoriale, storiografia slovena

UVOD¹

Dvaintrideseti letnik Časopisa za zgodovino in narodopisje je bil kot Kovačičev zbornik v celoti posvečen »ustanovitelju in voditelju« revije, kakor je rečeno na prvi strani zbornika, prelatu Francu Kovačiču ob njegovem sedemdesetem rojstnem dnevu (o zgodovinskih okoliščinah izida zbornika prim. Friš & Gostenčnik, 2018). Tovrstni poklon ni le primerno ovrednotil prispevka dotlej najdejavnejšega in najvztrajnejšega sotrudnika Časopisa, marveč hkrati še sedanjemu bralcu in preučevalcu ponuja primerno izhodišče, ob katerem lahko začne s premislekom o avtorjih in vsebinskih poudarkih zgodnje v slovenščini izdajane znanstvene revije na Štajerskem. Ob Kovačičevi sedemdesetletnici sta se namreč na straneh njegovega »otroka« tako rekoč staknili njegova preteklost in prihodnost. Obenem se je pokazalo, da je časopis v prvih treh desetletjih svojega izhajanja več kot izpolnil nalogo in okvir, ki mu jo je uredništvo načrtovalo v predgovoru k prvi številki leta 1904 (o začetkih društva in časopisa prim. zlasti Vrbnjak, 2003, in Friš, 2013). Javnost na Slovenskem je očitno naklonjena sprejela njegova prizadevanja »razjašnjati prošlost Južne Štajerske in drugih notranjeavstrijskih dežel, ki so bile pod žezlom Habsburžanov nekaterikrat upravno združene« (Predgovor, 2), saj najdemo med sodelavkami in sodelavci zbornika zgodovinarje in humaniste z vseh vetrov slovenskega občestva, pa tudi teme, s katerimi se ukvarjajo, kljub še vedno prevladujočemu spodnještajerskemu koloritu posegajo v celoten slovenski etnični prostor.

Ob tem izhodišču bova skušala na naslednjih straneh skicirati pot, ki jo je *Časopis* prehodil od začetka do nasilne prekinitve izhajanja ob nemški okupaciji. Ustavila se bova predvsem ob avtorjih in prispevkih, ki zadevajo zgodovinske teme. Vendar bo nekaj prostora posvečenega tudi umetnostno- in literarnozgodovinskim ter jezikoslovnim prispevkom. Skušala bova opozoriti zlasti na tiste poudarke, ki so bili v slovenski humanistiki navzoči in vplivni še v naslednjih desetletjih.

KOVAČIČEV ZBORNİK KOT PREREZ PRVIH TREH DESETLETIJ
ČASOPISA ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Nekaj znanstvenikov, ki so s svojimi prispevki počastili dolgoletnega urednika, je Časopis za zgodovino in narodopisje soustvarjalo od samega začetka. Med njimi je po številu prispevkov verjetno izstopal Kovačičev mlajši vrstnik in bližnji rojak Fran Ilešič (prim. o okoliščinah njegovega delovanja Štuhec, 2020; Čeh Steger, 2020). Tako rekoč v prvo generacijo piscev je potrebno umestiti še pravnega zgodovinarja Metoda Dolenca. Že zgodaj sta s Časopisom sodelovala tudi najpomembnejša slovenska literarna zgodovinarja prve polovice 20. stoletja in vsaj

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom* (ARRS, P6-0128) in raziskovalnega projekta *Kultura spominjanja gradnikov slovenskega naroda in države* (ARRS, J6-9354), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

občasna strastna tekmeča France Kidrič in Ivan Grafenauer. Prvi je bil sicer na straneh revije bolj navzoč, a tudi prvi Grafenauerjev prispevek v njej je bil še sad prvega desetletja dvajsetega stoletja, ko ni imel koroški literarni zgodovinar še niti trideset let. Čast je Kovačiču izkazal tudi korifeja tedanje slovenske literarne zgodovine in jezikoslovja, dolgoletni profesor v Pragi Matija Murko (1861–1951), ki je bil s svojim člankom o zgodovinski izpričanosti slovenskih ljudskih pesmi sočasno najstarejši sodelavec zbornika in edini, ki je bil starejši od samega Kovačiča (nazadnje ga je za dvanajst let preživel). Murko sicer ni bil tako reden sodelavec Časopisa kot nekateri izmed naštetih. Čeravno je bil od Kovačiča mlajši petnajst let, lahko v pionirsko generacijo revije izmed avtorjev, ki so se poklonili dolgoletnemu uredniku, umestimo vsaj še etnologa in literarnega zgodovinarja Franca Kotnika (1882–1955), najzaslužnejšega za to, da so bile ob spodnještajerskih od vsega začetka izredno navzoče koroške teme.

Že v naslednji rod znanstvenikov je sodil v času Kovačičeve sedemdesetletnice vodilni slovenski medievist Milko Kos (1892–1972), ki je v dvaintridesetem letniku razmišljal o nastanku urbarjev iz zgodnjega 14. stoletja za salzburške posesti v Posavju. Toda začetki njegovega pisanja za mariborski znanstveni časopis segajo že v obdobje pred prvo svetovno vojno. Leta 1913 je namreč kot enaindvajsetletnik priobčil razpravo o slovenskih imenih v sekovski bratovščinski knjigi (Kos, 1913). Po drugi strani je bil klasični filolog Josip Tominšek (1872–1954) sicer skoraj še Kovačičev vrstnik, vendar je postal v Časopisu opaznejši šele po prvi svetovni vojni, kar je povezano z njegovo selitvijo v Maribor. Med Kosove vrstnike je sodil tudi eden sourednikov *Kovačičevega zbornika* in Časopisa Janko Glaser (1893–1975). Slednji je predvsem z literarnozgodovinskimi prispevki začel dajati ton reviji v dvajsetih letih dvajsetega stoletja. Še mlajši je bil drugi urednik Franjo Baš (1899–1967), ki se je začel oglašati v približno istem obdobju in bil v zadnjem predvojnem desetletju verjetno že prvo pero Časopisa za zgodovino in narodopisje. Kot je med drugim očitno iz njegovega prispevka v zborniku o izgonih na Dravskem polju, je s svojim vstopom razširil njegovo obzorje s temi, sodečimi na ožje geografsko področje, kar je pozneje ostalo stalnica. Glaser in Baš sodita že med tiste sotrudnike pri *Kovačičevem zborniku*, ki so doživeli in sooblikovali »vstajenje« revije po dveh desetletjih premora. Med njimi je bil prav tako na Ptuj rojeni arheolog Balduin Saria (1893–1974), o katerem bo še govor v nadaljevanju, seveda pa je povojni del njegove kariere potekal zunaj Slovenije.²

2 Prim. nekakšno zadrego, ki veje iz nekrologa Ive Mikl Curk (Mikl Curk, 1974). Na začetku se Miklova skoraj opravičuje, ker v Časopisu izhaja spominski zapis o dolgoletnem sodelavcu: »Bil je dopisnik Časopisa za zgodovino in narodopisje v predvojnem obdobju, pa tudi v novi seriji je pojasnil nekaj vprašanj iz podobe rimskega Ptuja. Zato je prav, da mu tudi posvetimo kratko misel. Njegova dela vsak dan uporabljamo, zato mimo njegove vloge v slovenski arheologiji ne moremo, pa čeprav je tudi njegovo življenje imelo svojo senčno plat.« Opravičilu podoben je še zaključek prispevka: »Tako vidimo tisti, ki poznamo le dela B. Sarie, potem ko jih objektivno ovrednotimo, da je dal toliko, da ga tudi z naših današnjih gledišč ne moremo odkloniti.« Je pa bil v isti številki objavljen zadnji članek Balduina Sarie (Saria, 1974), ki je nastal še leta 1973. Del zadrege sedaj dobro pojasni Janez Mlinar (Mlinar, 2019).

Kovačiča je počastil s prispevkom o najdbah iz Petovione, povezanih s kultom egipčanskih božanstev. V obnovljenem Časopisu za zgodovino in narodopisje se je oglašal tudi Jakob Soklič (1893–1972), z Bleda izvirajoči župnik v Slovenj Gradcu, v prejšnjem desetletju eden najvidnejših sotrudnikov časopisa. Ukvarjal se je predvsem s krajevno zgodovino širšega območja svojega delovanja, Dravske doline in Jugoslaviji priključenega območja Koroške. Njegov prispevek v jubilejnem zborniku je v skladu z njegovim tedanjim zanimanjem veljal znani slovenjgraški slikarski rodbini Straussov.

Obnove mariborske revije ni več dočakal Josip Mravljak (1892–1953), verjetno najdejavnejši zgodovinar samouk v predvojnem Časopisu (prim. Ravnikar, 2020). Od svojega prvega nastopa v njem praktično ni izpusil številke, ne da bi jo obogatil s svojimi odkritji iz krajevine zgodovine Dravske doline. Skladno s tem je v zborniku pisal o domačih imenih kmetij v okolici Vuzenice.

Med zanimivejše postavbe v obravnavani reviji v obdobju po prvi svetovni vojni je navsezadnje sodil Václav Burian (1884–1952), katerega sodelovanje je omogočila njegova dejavnost lektorja za češčino na ljubljanski univerzi. Bralstvu se je denimo predstavil z objavljenim predavanjem ob stoti obletnici smrti Josefa Dobrovskega (Burian, 1929) in z vrsto ocen. Pozneje, v tridesetih letih, je pomembno posegel v slovensko literarno in kulturno zgodovino in se ukvarjal zlasti z likom in delom Jerneja Kopitarja (prim. Burian, 1933). V istem duhu vsebuje *Kovačičev zbornik* njegovo razavo o Kopitarjevih stikih z zagrebškim škofom Maksimilijanom Vrhovcem.

Na svoj način podobno kot Čeh Burian je pot v Časopis našel Mihovil Abramič (1884–1962). V Pulju rojeni arheolog je službeno resda deloval v Splitu, toda poroka s Ptujčanko ga je vsako leto pripeljala v ptujsko arheološko »meko« in posledično iz njega naredila ob Sarii glavnega dopisnika mariborskega glasila s področja rimske arheologije, spričo česar bo o njem še potrebno spregovoriti. Kovačiču se je leta 1937 poklonil s takrat v državi, ki se je precej ponašala z ilirsko dediščino, »trendovskim« razmislekom o predstavitvah Ilirov na antičnih spomenikih. Abramič je bil sicer tisti avtor, ki je svoje članke objavljal v hrvaščini.

Med sodelavci, ki so kljub svojemu znanstvenemu ugledu v slovenski javnosti razmeroma pozno pogostejše »spregovorili« v osrednjem štajerskem znanstvenem glasilu, je med avtorji v Kovačiču posvečeni publikaciji nedvomno jezikoslovec Anton Breznik (1881–1944). Je pa že leta 1919 priobčil obsežni nekrolog za jezikoslovnim predhodnikom Stanislavom Škrabcem (Breznik, 1919). Nekaj podobnega kot o Brezniku bi lahko rekli o klasičnem filologu in mariborskem profesorju Antonu Dolarju (1875–1953), katerega najtehtnejši teksti enako izvirajo iz tridesetih let, ko je možakar že krepko zakorakal v šesto življenjsko desetletje. Izstopa predvsem njegov izjemno obsežni oris življenja in dela bližnjega rojaka, jezikoslovca in avtorja obsežne slovenske literarne zgodovine Karla Glaserja (Dolar, 1934). Leta 1937 je napisal prispevek s povsem drugega področja in obravnaval pasti načela paritete, kot naj bi se pokazale pri izvedbi koroškega plebiscita oktobra 1920 (o plebiscitu prim. zdaj Rahten, 2020a in 2020b). Med drugim je zatrdil:

Namen naslednjih vrstic pa je pokazati, da so se baš najusodnejše spremembe vršile s stališča in po načelu, ki je na videz napredno, zapadnjaško, demokratično, v našem slučaju pa je bilo neumestno in zmotno. [...] Že odredba plebiscita je pomenila za koroške Slovence pretežno izkušnjo. Ali si je mogoče misliti večjo dispariteto, kakor je bila med Slovenci in Nemci v plebiscitnem ozemlju? Koroški Slovenci, ki jih je stoletna sistematična germanizacija spravila v prislovični položaj vilajeta, hirajoča veja nekdanjega mogočnega debela, so bili skoro izključno tipične kmečke množice [...] Na drugi strani pa so bili Nemci kot gospodujoča plast, raztreseni med slovensko maso kot veleposestniki, uradniki, trgovci, vsi vajeni videti v Slovencih inferiorno raso, ki jim je radi svoje heterogenosti bila na poti in jo je treba čim prej varkati. (Dolar, 1937, 248–249)

Svoja izvajanja o neustreznosti rabe paritetnega načela je nato še podkrepil: »Prvi udarec, ki nam ga je zadalo paritetno načelo, je bila odločba Vrhovnega sveta, da namesto ameriškega člana sodelujeta jugoslovanski in avstrijski delegat, in sicer oba v zadevah obeh con. Navidez sila pravično, v resnici pa v veliko enostransko korist za Nemce. Kajti nemški delegat je imel možnost, da je lahko znatno vplival v naši coni Nemcem v prid in je to ugodnost temeljito izkoriščal, dočim naš delegat po izgubi cone A sploh ni prišel v podoben položaj.« (Dolar, 1937, 249).

Kot predstavnika najmlajšega rodu sodelavcev, ki so glavnino svojega opusa ustvarili po drugi svetovni vojni, moramo izpostaviti Antonovega sina Jaroslava (1911–1999) in tedanjega dobrovniškega kaplana Ivana Zelka (1912–1986). Mlajši Dolar je pisal o prizadevanjih za slovenski literarni list v Mariboru. Zelko, še v novi vrsti eden poglavitnih prekmurskih krajevnih zgodovinarjev, se je v Časopisu oglasil že kot bogoslovec leta 1934 (Zelko, 1934), njegov članek v *Kovačičevem zborniku* pa je osvetljeval zgodovino reformacije v Prekmurju.

Če je bil doslej govor zlasti o Kovačičevih »častilcih« iz leta 1937, ki so njegovemu časopisu vtisnili manjši ali večji pečat tudi sicer, ugled bistvenega mariborskega znanstvenega podjetja verjetno še bolje kažejo »gostje«, predstavniki slovenske znanosti in kulture, ki z revijo niso redno sodelovali, pa so vseeno naredili poklon pred njo in predvsem njenim ustanoviteljem in idejnim vodjo. Seznam začenja Sariev kolega pri izdajanju rimskih napisov z jugoslovanskega ozemlja, zagrebški profesor arheologije Viktor Hoffiler (1877–1954), ki je pisal o novih najdbah rimskih čelad. Omembe vredni so gotovo vsestranski patrolog Franc Ksaver Lukman (1880–1958) s člankom o ljubljanskem škofu Herbersteinu, avtor obsežne slovenske zgodovine Josip Mal (1884–1978) ali tedanji vodilni slovenski geograf Anton Melik (1890–1966). Rod mlajših, že uveljavljenih zgodovinarjev sta denimo zastopala vsestranski Korošec Franc Sušnik (1898–1980) ali ljubljanski profesor Fran Zwitter (1905–1988).

Za konec prikaza *Kovačičevega zbornika* sva prihranila teologa Franca Grivca (1878–1963). Ker je ta ključni raziskovalec »blagovestnikov Slovanov« Cirila in Metoda v Časopisu sicer manj nastopal, morava že na pričujočem mestu kratko omeniti njegovo pomembno razpravo iz zbornika, posvečeno knezu Koclju (kmalu

nadgrajeno v knjižno objavo). Grivčev prikaz je bistveno pomagal sooblikovati predstavo o spodnjepanonskem vladarju kot o »slovenskem knezu«, ki je še danes živa, čeprav so novejša dognanja podoba izpod peresa zgodnjega slovenskega eku-menskega delavca v marsičem postavila pod vprašaj, vsaj kar zadeva konec Kocljeve oblasti nad Panonijo (prim. Štih & Simoniti, 2009, zlasti 70). Vredno si je ogledati nekaj temeljnih Grivčevih tez. Začne vsekakor bombastično: »Slovenski panonski knez Kocelj je najidealnejša knežja postava, kar sta jih sv. Ciril in Metod srečala na svojih misijonskih potih od Kavkaza do Tatere in do Rima.« (Grivec, 1937, 46).

Da bi dokazal utemeljenost svoje trditve, je moral zgodovinar seveda pokazati Kocljevo prednost pred pobudnikom Konstantinovega in Metodovega misijona, velikomoravskim knezom Rastislavom. Tovrstno oceno je razbiral že iz virov, kajti: »Staroslovensko Žitje Konstantina (Cirila) hvali Koclja bolj nego Rastislava. Samo o Koclju trdi, da je slovenske knjige 'močno vzljubil' in se jih učil. Bil je torej v doslovnem smislu učenec sv. Cirila in Metoda.« (Grivec, 1937, 47). Svojo tezo skuša nadalje podkrepiti z jezikovnimi razlogi: »Slavisti priznavajo, da slovanska apostola nista bila nikjer tako prisrčno in s tolikim razumevanjem sprejeta kakor v slovenski Panoniji. To skušajo razložiti že iz dejstva, da je bilo krščanstvo v Panoniji že ukoreninjeno in da je bila že udomačena slovanska krščanska terminologija. Zato so panonski Slovenci znali slovansko bogoslužje bolje ceniti kakor Moravani. Cerkvenoslovanski književni jezik, ki je imel za podlago južno slovansko narečje, je bil panonskemu slovenskemu narečju bližji kakor moravskemu.« (Grivec, 1937, 47). Sklep Grivčevih izvajanj še presega napoved z začetka besedila: »Svojo zvestobo do ujetega Metoda je Kocelj dokazoval z dejanji. V tej zvezi je omenjena nemška grožnja razumljiva in tudi Kocljevo nenadno smrt moremo razložiti kot izvršitev te grožnje ter kot žrtev zvestobe in pokroviteljstva nad sv. Metodom. Kocelj ni samo sprejemal navodil sv. Cirila in Metoda kot njun goreč učenec, marveč je kot njun knežji pokrovitelj vplival tudi na smer njunih apostolskih potov in del.« (Grivec, 1937, 52) Mimogrede naj še omenim, da Grivec avtorja slovite *Conversio* v duhu svojega časa vidi preprosto kot »nemškega duhovnika« (Grivec, 1937, 51).

FRANC KOVAČIČ V ČASOPISU ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Meniva, da ni bilo napak posvetiti analizi *Kovačičevega zbornika* nekaj več prostora, saj slednji res ponuja dober panoramski pregled nad prvimi tremi desetletji obstoja revije. Omejitev je seveda, da zlasti iz pionirskih generacij marsikdo v njem ni mogel sodelovati, ker ga ni bilo več med živimi. V nadaljevanju nameravava panoramsko sliko dopolniti z nekaterimi podrobnostmi.

V predgovoru k prvi številki je uredniški odbor jasno začrtal področja, ki naj bi našla mesto v Časopisu in seveda v delovanju društva, ki ga je izdajalo: »Poleg zgodovine pa bo društvo gojilo tudi slovensko narodopisje, zgodovino slovenskega slovstva in slovensko jezikoslovje ter vrhu tega poročalo o izkopinah in starinah Južne Štajerske in pa o domačem in tujem slovstvu, ki bi se nanašalo na društveni delokrog.« (Predgovor, 1904, 2). Reči je moč, da je ostalo glasilo programu vse-

skozi zvesto (o spreminjajočih zgodovinskih okoliščinah njegovega izhajanja prim. ob Vrbnjak, 2003, še Perovšek, 2020, in Griesser Pečar, 2019 in 2020). Predvsem plodno znanstveno delo Avguština Stegenška je očitnemu vrhu tega že ob samem začetku dodalo umetnostno zgodovino, ki je potem ohranjala pomembno vlogo ne le do druge svetovne vojne, marveč tudi v novi vrsti, tedaj v prvi vrsti po zaslugi Sergeja Vrišerja, in nekoliko pozneje, zlasti kot sad nastopa Franja Baša in deloma Antona Melika, še geografijo. V novi vrsti je za ohranjanje tovrstnega izročila najbolj skrbel Vladimir Bračič.

Končno sta Časopis in društvo v spremenljivih razmerah na svoj način ohranjala zvestobo še eni maksimi iz uvodnega besedila: »Naše podjetje je torej eminentno patriotično.« (Predgovor, 1904, 2). Seveda pa se eminentne patriotičnosti ni dalo vedno kazati na enak način (prim. o teh spremembah Friš, 2018; Perovšek, 2018; Griesser Pečar, 2019; Repe, 2020; Vidmar, 2020; Mithans, 2020). S tem v zvezi lahko navedeva nekrolog za kraljem Aleksandrom I., kjer med drugim beremo: »Zgodovinarji in narodopisci se posebej spominjajo velikega pokojnika kot prijatelja naše narodne in to zlasti srednjeveške zgodovine. Njegovo zanimanje za srednjeveške srbske zadužbine je znano prav tako kakor njegov interes za Celjane. [...] Pa tudi Študijska knjižnica in Banovinski arhiv v Mariboru, katerih ustanovitev je v tesni zvezi z novo narodno državo, ostaneta trajni priči vlade kralja Aleksandra I.« (Kralj Aleksander, 1934, 98–99).

Če bi bilo treba sedaj izpostaviti enega samega ustvarjalca Časopisa za zgodovino in narodopisje iz prvega obdobja njegovega izhajanja, ki ga je najbolj zaznamoval, izbira kljub obilici piscev, kot je bilo že nakazano, vendarle ni težka. Franc Kovačič ni samo avtor največjega števila prispevkov, temveč se je vsaj od daleč dotaknil skoraj vsakega prej navedenega področja. Predvsem v prvih letih je redno poročal o novih arheoloških najdbah, posegal je v umetnostnozgodovinske probleme, kot priča njegova dopolnitev nedokončanega Stegenškovega članka o zgodovinskih likih pod plaščem ptujskogorske Marije Zavetnice (Stegenšek & Kovačič, 1922), razreševal jezikoslovna in geografska vprašanja. Istočasno se je loteval tem iz zelo različnih zgodovinskih obdobj. Čeprav so bila starejša od zgodnjega srednjega do zgodnjega novega veka pri tem v ospredju, ga je predvsem zanimanje za življenje in delo Antona Martina Slomška in vprašanje razmejitve med Kraljevino SHS in Avstrijo usmerjalo tudi k preučevanju novejših in sodobnih zgodovine (prim. Kačičnik, 2007; Matjašič Friš, 2009).

Na kratko bi lahko povzeli, da za njegovo dolgoletno delo pri Časopisu velja podobno kot ob njegovem urednikovanju pri *Voditelju v bogoslovnih vedah*, glede katerega je Franjo Baš ugotavljal: »Uredniško delo pri Voditelju kaže Kovačiča kot pravega organizatorja. Skrbno zasleduje vse, kar spada v program revije, ter opozarja na to s krajšimi ali daljšimi poročili svoje duhovne tovariše; če mu iz določene panoge manjka gradiva, prime za pero sam, da vrzel izpolni.« (Baš, 1939, 9) Nič čudnega torej ni, da je urednik Časopisa za zgodovino in narodopisje svojemu predhodniku ob njegovi smrti posvetil izjemno obsežen spominski zapis, v katerem je temeljito predstavil in ovrednotil tudi njegove prispevke v reviji.ocene iz leta 1939 se zdijo še danes tehtne:

Narodna slovenska zgodovina je v središču vseh Kovačičevih izvajanj. V tem je njegova moč in s tem Kovačič osvaja javnost; teze, ki jih pri tem postavlja, sicer kritično niso vedno dopustne, so pa jasno formulirane in zaradi svoje jasnosti in določnosti zmorejo zanimati tudi najširše kroge čitateljev ter zbujati v njih interes za zgodovino. Za obstoj in razvoj Zgodovinskega društva in njegovega glasila je to postalo važno posebno, ko so začeli s časom društveniki odklanjati tisto vsebino Časopisa, ki je imela ekskluzivno znanstven značaj. [...] Tisti, ki je s prispevki, dostopnimi tudi povprečnemu društvniku, ohranjal stike in zanimanje, je bil predvsem Kovačič. Obvaroval je s tem društvo pred krizo, ki bi bila nedvomno nastopila, če bi bil Časopis pri svojih objavah zahteve in potrebe večjega dela naročnikov puščal povsem neupoštevane. (Baš, 1939, 17)

Kot nekakšen medklic bodi povedano, da je v nekaterih krogih poudarjana dihotomija med večini bralstva dostopnejšimi prispevki, kakršni so bili njegovi, in zahtevnejšimi na vsaj domnevno višji znanstveni ravni samega Kovačiča peklila. To je jasno izpovedal v nekrologu za prvim Časopisovim urednikom Antonom Kaspretom, s katerim sta imela nelahek odnos (prim. o tem temeljito Friš, 2013). Tam je med drugim zapisal:

Literarni historik, ki bo čez par desetletij čital te reči [nekateri Kaspretu posvečene nekrologe], bo dobil utisek, da je bil Kaspret pravcati mučenik za znanstvo, odbor 'Zg. dr.' pa družba srednjeveških inkvizitorjev. [...] 'Zg. dr.' je v najtežjih časih tukaj ob severni meji visoko dvigalo zastavo velike kulturne ideje in klicalo k znanstvenemu delu. Društvena poročila in razni pozivi, 'Časopis', knjižnica, muzej in arhiv kažejo, je-li njegovo obzorje segalo čez 'opisovanje kapelic' ali ne. [...] Zadelo je društvo mnogokrat na gluha ušesa, boriti se je imelo z vsakovrstnimi težavami, uloge znanstvenega Herostrata pa ni nikdar igralo ne društvo, ne njegov odbor in ne dolgoletni tajnik [sc. Kovačič]. Tu stojimo s svojim delom, sodite nas, a sodite nas pravično! (Kovačič, 1921, 128–135)

Očitno so omenjene dileme Kovačiča mučile vse do smrti, kakor lahko sklepamo iz Baševih domnev: »Ljub mu je bil [Kovačiču] razgovor o knjižnici, arhivu ali muzeju [...], medtem ko je o Časopisu ali o svojem življenju in o svojih delih – razen o študijah v Varaždinu in Rimu ter o abstinenčnem delovanju – pripovedoval malo. Mogoče je bil vzrok temu v upokojitvi v četrto položajno skupino, kar ga je bolelo in iz česar je sklepal – dasi se je o tem izrazil le kdaj izjemoma –, da je njegovo zgodovinsko delo ostalo brez cene in pomena.« (Baš, 1939, 36–37).

Spričo že obstoječe obsežne Baševe analize naj tukaj omeniva le dva Kovačičeva prispevka, ki njegovo zgodovinsko pisanje kažeta z dveh različnih plati. Iz zgodnejšega obdobja bi izpostavila leta 1908 objavljeni prispevek *Petovij v zgodovini Južne Štajerske* (Kovačič, 1908). Ta, nastal na podlagi predavanja poznejšega prelata na občnem zboru Zgodovinskega društva v Mariboru 1907, ni

značilen le kot zgled tedanje Kovačičeve metode, o kateri Baš posrečeno pravi, da »rezultati študije ne slede neposredno iz virov, ampak slone na kombinaciji« (Baš, 1939, 15). Značilen je tudi za njegovo iskanje povezav slovenskega prostora z jugovzhodom, ki mu je ostal zvest vse do smrti. Ni torej presenetljivo, da skuša na mesto dejanskega pokristjanjevalnega scenarija, v katerem je imela v velikem delu poznejšega slovenskega etničnega prostora v antiki glavno besedo »tuja« Akvileja (Oglej) (prim. zlasti Bratož, 1986, in Bratož, 2014), postaviti alternativnega z vodilno vlogo poznejše (nominalne) Metodove stolice Sirmija. V omenjenem smislu je takrat štiridesetletni zgodovinar pisal:

Pramatica krščanskim cerkvam v Iliriku je apostolska cerkev v Solunu, odtod je krščanstvo nastopilo pot in se izžarivalo po balkanskem potoku. [...] V Sremu je bilo politično središče celega Ilirika, tukaj je tudi sedež metropolitanske oblasti za ves Ilirik. Od Srema navzgor ob Dravi je bilo prvo in največje mesto Petovij, tukaj je torej brezdvomno prej nastal škofjski sedež kakor v Stridonu (današnja Štrigova) in v Cibali (Vinkovci), kjer je l. 304. že minolo »mnogo let«, kar je škof Evzebij pretrpel ondi mučeništvo.

V Sirmiju so bili vsi pogoji, da postane metropola panonske cerkve: posredno apostolski izvor njegovega škof. sedeža – prvi, zgodovinsko več ali manj dognani škof v Sirmiju se namreč imenuje sv. Andronik, učenec apostola Pavla, okoli l. 56, – politična važnost in prometne zveze.

Nasproti temu se Oglej niti daleč ne more primerjati Sremu. [...] Kje je torej bolj naravno iskati matico panonsko-noriške cerkve: v Sremu, ki je vojna in civilna metropola celega Ilirika, ali pa v Akvileji, ki je v popolnoma drugi skupini rimskih pokrajin in v političnem oziru mesto nižje vrste kakor Srem? (Kovačič, 1908, 5–6)

Glede na dejstvo, da je profesor filozofije na bogoslovni šoli odklanjal zamisel o »italijanskem« Ogleju kot matici petovionskega in s tem vsaj v predstavah svojega časa južnoštajerskega krščanstva, je nekoliko presenetljiv zaključek njegovega prispevka. V njem je namreč v (prezgodnjem) izginotju antičnega krščanstva in rimske oblasti ugledal temeljni razlog za zgodovinsko zamudništvo Slovencev:

Propast rimske omike in stare krščanske organizacije je vrezala globoke brazde v našo zgodovino. Ko bi se bila v naših krajih bolj utrdila in vzdržala rimska kultura ter ohranile stare škofije v Sremu, Ptuj in Celju, kakor je to bilo v Italiji in Galiji, bili bi menda mi danes slovansko-rimljanska mešanica nalik Francozom, a bili bi kulturno in politično samostojen narod. A naši pradedje so prišli v strahotno puščavo brez kakega duševnega ognjišča in središča. Dediščino razdejane stare panonske, sremske, ptujske in celjske cerkve podedujeta Solnograd in Oglej. S tem pa je bila naša usoda zapečaten, naša zgodovina gre po trnjevi poti. (Kovačič, 1908, 19)

Nekoliko drugače se nam Kovačič predstavi v prispevku, v katerem je obravnaval čas ustanovitve ptujskega minoritskega samostana (Kovačič, 1927). Tukaj je bolj kot drzna kombinatorika v ospredju zgodovinarjevo kritično oko. Ko se poda na sled še dandanes občasno ponovljeni letnici ustanovitve 1239 (prim. zbornik Mlinarič & Vogrin, 1989), med drugim postavi pod vprašaj trditev o ustanovitvi samostana okoli leta 1230 pri Mateju Slekovcu: »V poljudni knjižici, kakor je ta, ki je le ponatis iz »Slovenskega Gospodarja«, ne moremo zahtevati dokumentacije za vsako trditev, tem manj, ker pisatelj ni imel namena, pisati samostansko zgodovino, vendar je obžalovati, da kot dober poznavalec ptujske zgodovine ni vsaj nekoliko konkretnje obrazložil tega 'vse kaže', ker, kakor bomo videli, 'vse kaže' precej drugače.« (Kovačič, 1927, 153). Po Kovačičevo »vse kaže« namreč takole:

Po zmagi Rudolfa Habsburškega l. 1276. nastopijo razmere, ki so bile ugodne za ustanovitev minoritskega samostana v Ptuj. Iz občne cerkvene zgodovine je znano, da so bili minoriti goreči pristaši Rudolfa Habsburškega. Tudi dominikanci so bili njegovi pristaši, vendar v Ptuj so dominikanci preživeli dobo ogrske in češke vlade. Malo let poprej so Mongoli opustošili Ogrsko ter vničili tudi dominikancem njih samostane; zatočišče jim je bil potem najbližji Ptuj. Tako je verjetno bilo še ob Rudolfovi zavladavi kaj Ogrov v ptujskem konventu. Temu je bilo treba najti protiutež.[...]

Po vsem tem je torej edino utemeljeno postaviti začetek ptujskega minoritskega samostana med ll. 1271–1280, vsekako pa pred 1290. (Kovačič, 1927, 159–160)

Podobno bistroumno najplodovitejši sodelavec Časopisa v nadaljevanju pojasni, kako so v ustanovitelja samostana napredovali pripadniki rodbine Walsee.

STAREJŠA ZGODOVINSKA OBDOBJA V ČASOPISU ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE DO LETA 1940

Potem ko je bilo nekaj besed namenjenih Francu Kovačiču, bo v nadaljevanju sledil zgolj kratek pregled pisanja v Časopisu za zgodovino in narodopisje o različnih področjih med letoma 1904 in 1940.

Začela bova z arheološkimi obdobji in antiko. Časopis pravzaprav razmeroma dolgo ni imel med dopisniki izrazitih strokovnjakov za staroveško zgodovino. Tako so področje arheoloških najdb in rimske zgodovine pokrivali kar drugi stalni pisci, najbolj sam Franc Kovačič (za zgled prim. Kovačič, 1904a; 1909a in 1909b). Že iz prve številke lahko za primer tovrstnega pisanja navedem odlomek iz prispevka Franca Zmazka o kraju najdbe znanih »negovskih čelad«: »Ker mi je okolica Sv. Benedikta dobro poznana, sem sklenil poizvedeti kraj in mesto, na katerem so leta 1811 izkopali imenovane čelade. [...] Tu mi je neki mož izporočil: »Na Špindlerjevem posestvu (v Ženjaku) so pred davnim časom izkopali 'krono' in žena posestnika Franca Špindlerja je rekla: 'Moj prvi zakonski mož F. Urbančič mi je pripovedoval,

da so izkopali tam, kjer je sedaj naš püngrad v Ženjaku, orožje in soldaške kape.' [...] Torej je izkopališče omenjenih čelad v Ženjaku na puši (viničariji) sedanjega posestnika Franca Špindlerja, kmeta v Obratu.« (Zmazek, 1904, 185–186).

Povsem drugačen je bil seveda že omenjeni Kovačičev članek o vlogi Petovione v južnoštajerski zgodovini, ki je obenem dobro nakazal, da bo Petoviona, kakor je z zemljepisnega vidika razumljivo, povsem v ospredju antiki posvečenih spisov v reviji. Njeni poznoantični cerkveni zgodovini se je posvetil tudi vodilni umetnostni zgodovinar prvih petnajstih letnikov Časopisa Avguštin Stegenšek (zanj prim. Friš & Matjašič Friš, 2007; Ciglencečki, 2007; Krajnc, 2007; Petermanec, 2020). Leta 1913 se je spopadel z likom petovionskega arijanskega protiškofa Julijana Valenta, kot ga je imenoval (za sodobno stanje diskusije o škofu prim. recimo Bratož, 2016, zlasti 180–182). Povod za to mu je dal poskus rehabilitacije tega škofa, ki je v graški *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* izšel leto poprej. Stegenšek škofu sicer ni hotel obesiti krivde za gotsko opustošenje Petovione, vendar je pribil: »Gotovo je torej, da je bil Julijan Valent kratko časa protiškof v Ptuj in da so ga smatrali za povod, da so Goti opustošili Ptuj. O pravi izdaji pa ne more biti govora, sicer bi ne bil zbežal pred oči državne oblasti v Milan. [...] Bil je čuden mož. V Ptuj je nastopil z gotskimi lanci okoli vratu in zapestij, v Milanu pa je posvečeval kar tja v en dan svoje privrženice. Oprati se torej nikakor ne da.« (Stegenšek, 1913, 7).

Kakor je bilo mimogrede omenjeno, sta sceno, kar zadeva antiko, po prvi svetovni vojni v reviji precej poživila Ptujčan Balduin Saria ki je tik pred vojno šele začel s prvimi arheološkimi koraki, in Hrvat Mihovil Abramić, ki ga je v vode štajerskega znanstvenega tiska pripeljala poroka. Oba vodilna sodelavca revije za stari vek sta se v glavnem posvečala arheološki in epigrafski problematiki, osrednja pozornost obeh pa je veljala Petovioni. Pri tem so bili Abramićevi prispevki praviloma obsežnejši (prim. Abramić, 1931; Abramić, 1933; Abramić, 1937), Sarievi po večini krajši (prim. denimo Saria, 1933; Saria, 1935; Saria, 1937).³ Arheološkim temam se je precej posvečal še ormoški notar Viktor Skrabar (1877–1938). Ta je že leta 1909 postal konservator, leta 1911 pa dopisni član Inštituta za arheologijo na Dunaju (kot zgleda njegovih prispevkov navajava Skrabar, 1922, in Skrabar, 1935).

V drugi polovici tridesetih let se je med sodelavce štajerske revije opazneje vpisal iz Kranja izvirajoči nekdanji kustos ljubljanskega Rudolfinia in štajerski deželni arheolog Walter Schhmid (1875–1951) s svojima prispevkoma o izkopavanjih na Ptuj (Schmid, 1935) in o tamkajšnjih najdbah, povezanih s krščanstvom (Schmid, 1936).

Pomemben je prispevek, pod katerega se je podpisal takrat vodilni slovenski paleontolog Srečko Brodar (1893–1987) in v njem natančno popisal raziskave pod svojim vodstvom v Potočki zijalki leta 1930. Brodar, tedaj zaposlen kot profesor naravoslovja v Celju, je svoje ugotovitve na podlagi izkopavanj povzel takole: »Torej geološko-paleontološki in klimatični razlogi, kakor tudi arheološki izvid izključujejo magdalensko dobo v Potočki zijalki in govoré za aurignaško. Toda pojavi se nov problem, ki ga bo treba šele razjasniti. Fauna aurignaških postaj

3 Podobno kratek je precej starejši Sariev zapis o Kodeksu 4493 dunajske dvorne knjižnice (Saria, 1922).

v Franciji in tudi drugod ima arkto-alpski značaj. [...] Iz te zagate si moremo zaenkrat pomagati samo na ta način, da pomaknemo aurignaško dobo Potočke zijalke v prve početke te kulturne stopnje, čemur pa seveda zopet ugovarja lično izdelani inventar. Točna primerjava s švicarskimi visokoalpskimi postajami utegne prinesiti razjasnitev tega problema. [...] Odveč bi bilo torej še posebej govoriti o važnosti naše postaje za znanost.» (Brodar, 1931, 174).

Razdelku o arheologiji in starem veku v Časopisu lahko dodava pripombo o prispevkih, posvečenih numizmatiki, čeprav so ti iz antike že posegali tudi v srednji vek. Glavna poročevalca o tem sta bila eden zanimivejših mariborskih lokalnih zgodovinarjev v obdobju po prvi svetovni vojni, sodnik Vladimir Travner (1886–1940; prim. Travner, 1928) in vodja Mariborske tiskarne, v tržaški nemško govoreči družini rojeni Egon Baumgartner (1895–1951). Njegov najpomembnejši prispevek je bilo verjetno besedilo o kovnicah v Slovenj Gradcu in Kamniku (Baumgartner, 1933).

Razumljivo je, da sta bila srednji in zgodnji novi vek najbolj zastopana v predvojnem Časopisu (enako je bilo v novi vrsti). Vrsta omembe vrednih sodelavcev je bila kajpak dolga, zato bo moč navesti le nekaj imen. Povedano bodi, da sta prva letnika prinesla še dva prispevka prvega predsednika mariborskega Zgodovinskega društva, že pred izidom prve številke Časopisa umrlega Mateja Slekovca (1846–1903). Obe besedili sta se ukvarjali z zgodovino Ljutomera (Slekovec, 1904; Slekovec, 1905). V prvem letniku je Franc Kovačič v obsežnem posmrtnem zapisu Slekovčevo zgodovinsko delo sicer (nekoliko sladko-kislo) takole ovrednotil:

Kakor pri čebelah razločujemo dve vrsti delavk: ene, ki donašajo od raznih cvetlic snovi za strd in satovje, druge, ki iz nabrane tvarine izdelujejo toli umetne celice ter jih napolnjujejo z medom, tako nekako bi se dali razdeliti učeni delavci na zgodovinskem polju. Nekateri z neumorno delavnostjo zbirajo gradivo iz različnih arhivov, a ne dospejo, da bi to vse povezali v lepo celoto, drugi, ki imajo bolj urejevalen um ter širni in pronicavi pogled, vstvarjajo liki mozaike krasna zgodovinska dela. Našega Slekovca moramo prištevati prvi vrsti zgodovinarjev. V zasebnih pogovorih in v pismih je večkrat naravnost izrazil željo, naj bi kdo drug enkrat porabil nabrano gradivo, on sam da nima k temu nagnjenja in ne časa; njegova moč je bila vsa osredotočena v zbiranje tvarine. (Kovačič, 1904b, 59)

O prispevkih Kovačiča samega s področja srednje- in zgodnjenovoveške zgodovine je že bil govor. Nemara kaže na tem mestu omeniti le še njegov najboljše članek o gospodarski zgodovini dominikanskega samostana na Ptuj (Kovačič, 1913). S to ustanovo se je v tistih letih poznejši prelat tudi sicer zelo ukvarjal.

Ton je na omenjenem področju reviji vsaj v prvem desetletju verjetno dajal urednik Anton Kaspret (1850–1920; prim. Friš, 2013). V glavnem je obravnaval zgodovinska vprašanja iz 16. in 17. stoletja. Tako je v prvem letniku v uvodnem članku v zgodovini glasila pisal o podelitvi štajerskega deželnega maršalstva leta 1560 (Kaspret, 1904), nekoliko pozneje o ljubljanskem škofu Tomažu Hrenu in

Herbartu Turjaškem kot poslancih na splošnem deželnem zboru v Linzu 1614 (Kaspert, 1908). Za obe besedili je, kot sicer za pisanje v Časopisu za zgodovino in narodopisje v prvih desetletjih, značilno obsežno navajanje transliteriranih virov. Največji odmev je dolgoročno verjetno imel urednikov obsežni prispevek o stranpoteh Franja Tahija (Kaspert ga imenuje Tah), ki so povzročile veliki kmečki upor leta 1573, in boju njegovih potomcev za ohranitev oblasti nad Štatenbergom (Kaspert, 1909). Opisi Tahijevega ravnanja s podložniki (in morda zlasti podložnicami) so pozneje služili kot vir za literarne upodobitve.⁴ To gotovo velja za Kaspretovo poročanje o ravnanju osvojenega plemiča in njegovih z lepšim spolom:

Toda Tah, njegovi razposajeni sinovi in služabniki so bili prvi, ki so zaslužili kazen radi pregreškov zoper javno nravnost. [...] Na kakem glasu je bil Fran Tah v tem oziru, kaže ime, ki mu ga je kmet vzdel; naravnost ga imenuje: »Vzgleđ nesramnosti.« Oskrunjeval je mlade deklice in posiljeval ženske brez razločka stanu in starosti. Po izpovedi Ilje Gregoriča, glavnega poveljnika vstašev, je imel Fran Tah med drugim tudi to razvado. Kadar so kmetske hčerkе in dekle na tlaki plele žito ali opravljale drugo poljsko delo, je prijezdil Fran Tah in si vsako dobro ogledal. Katera mu je dopadla, to je ukazal odvesti v grad. Tu se je morala sleči in okopati. Potem je ravnal z njo – po svoji volji. Če se je pa branila, jo je tako pretepal, dokler se mu ni udala. Samo iz ene graščini se je osebno pritožilo pri vladnih komisarijih štirinajst deklic, ki so bile žrtve Tahove pohotnosti. Vse druge krivice, muke in nasilstva bi še bili kmeti prenašali, samo posiljevanje in oskrunjevanje deklic jim je bilo neznosno. (Kaspert, 1909, 83)

Tudi oče in sin Kos sta zaznamovala predvojni Časopis, kot je bilo mimogrede že rečeno. Oče Franc (1853–1924) je postregel bralcem z vrsto ocirkov iz krajeve zgodovine (prim. Kos, 1919; Kos, 1920). Med drugim se je leta 1919 razpisal o rodbini Mariborskih (Kos, 1919, zlasti 99–101). Sin Milko je po drugi strani v reviji sodeloval skoraj tri desetletja. Opozoril sem na njegov mladeniški prispevek o slovenskih imenih v sekovski btatovščinski knjigi, toda to je bil šele začetek. Pozneje je mlajši Kos obdelal številna vprašanja od zgodnjega srednjega veka do izteka tega zgodovinskega obdobja. Tako je obravnaval podatke o zgodnj srednjeveški zgodovini slovenskega prostora, kot jih je moč razbrati iz *Zgodovine Langobardov* Pavla Diakona (Kos, 1931), v leta 1933 izdanem Ptujskem zborniku pa oblikovanje madžarske meje na območju med Dravo in Rabo (Kos, 1933). V prvem omenjenem prispevku je svoje ugotovitve zgoščeno (in zelo vplivno) povzel takole:

Od odhoda Langobardov iz Panonije v Italijo leta 568. pa do časa kralja Sama (okoli 630), moremo torej podatke o prodiranju in naselitvi Slovencev razpredeliti na sledeči način: Okoli 580 okupacija okolišev nekdanjih škofo-

4 Prim. zlasti dramo Bratka Krefta *Velika puntarija* (prvič objavljena 1935) in pesem Janeza Menarta *Spomin*.

vskih mest Celeje, Emone in Virunuma, okoli 590 tudi že Teurnije in mogoče dela aguntskega okoliša. Med 590 in 600 boji Slovencev in Obrov, mogoče v zgornji Dravski dolini. Okoli 600 prodiranje Slovencev preko bizantinske Istre (tržaški Kras) v Italijo. Okoli 611 (ali leta 611.) vpad Obrov (in Slovencev) v Furlanijo; ob istem času (leta 611.) naval Slovencev v bizantinsko Istro. Ob vzhodni meji furlanske ravnine organizirajo Langobardi obrambni »limes«, ob katerem se slovensko prodiranje in slovenska kolonizacija proti zapadu v teku 7. in v prvi polovici 8. stoletja ustavi in ustali. Okoli 623–626 je Ziljska dolina že »slovenski okraj«, ki ga pa Langobardi tja do Meglarij okupirajo. (Kos, 1931, 214–215)

Le malo pred prihodom druge svetovne vojne na območje Dravske banovine, septembra 1940, je Kos na drugem zborovanju slovenskih zgodovinarjev na Ptujski Gori spregovoril o stanju in nalogah kolonizacijske zgodovine. Referat je pozneje izšel v zadnji predvojni številki Časopisa (Kos, 1940). Glede na splošne razmere je zaključil domala borbeno: »Šele ob takem postopku se bomo mogli približati rešitvi glavne naloge, splošni zgodovini kolonizacije Slovencev in slovenske zemlje, ki bo med drugim pokazala, da se naš narod pred drugimi ni le umikal, marveč pokazal v toku svoje zgodovine tudi znatno kolonizatorično aktivnost in si s tem ohranil zemljo, na kateri biva še danes.« (Kos, 1940, 32).

Med dopisniki, ki so se skoraj izključno posvečali lokalni zgodovini srednjega in novega veka, je vredno ponovno spregovoriti predvsem o v zvezi s *Kovačičevim zbornikom* že izpostavljenem Josipu Mravljaku. Največ njegovih besedil je zadevalo domačo Vuzenico (Mravljak, 1927a; Mravljak, 1927b; Mravljak, 1928b; Mravljak, 1928c; Mravljak, 1931), veliko jih je namenil tudi bližnjim štajerskim in koroškim krajem (Mravljak, 1928a; Mravljak, 1933; Mravljak, 1936). Drugačen od ostalih člankov je prispevek, posvečen žičkemu rokopisu s češko velikonočno pesmijo, ki ga je Mravljak poiskal v graški univerzitetni knjižnici (v štajersko prestolnico naj bi iz Žič prišel 1782 ali 1783) in o katerem je pisal skupaj s Čehom Burianom (Mravljak & Burian, 1927). Svojo bližino Čehom je vuzeniški posestnik izpričal tudi, ko je skušal v tistih letih pri Slovencih priljubljenega češkega kralja Otokarja II. oprati krivde za domnevno mučno smrt lokalnega junaka iz Dravske doline Sifrida Marenberškega, ustanovitelja marenberškega samostana, v Pragi. Pri tem je postavil pod vprašaj verodostojnost osrednjega vira zanj, *Rimane kronike* Otokarja iz Geule. Kar zadeva Sifrida, naj bi imeli opraviti s pretiranim izlivom pesniške fantazije, kajti:

Da je bil kralj Otokar strog vladar, je znano, in da se je zlasti štajersko plemstvo za interregna sila razpaslo in postalo samovoljno, je tudi znano. Da Otokar tem gospodom posadi glave zopet na prava mesta, je nekatere pač občutno kaznoval, jih vrget v ječe, zaprl v gradove, morda tudi res postavil k sramotnemu stebru ali

jih dal privezati h konjskemu repu in jih vlačiti po Pragi.⁵ Vse te grozovitosti, za katere je kronist zvedel, da so se zgodile raznim osebam, je v pesniški prostosti [...] koncentriral na eno osebo, in ta je slučajno naš Sifrid Marenberški. Stvar sama pa najbrž ni bila tako tragična, saj nam listina Sifridove vdove Rikarde (26. II. 1272), iz katere prvič zvemo o Sifridovi smrti, niti z besedico ne namigne na kako nasilno smrt; nasprotno pa čujemo, da vzame kralj Otokar prav kmalu nato (22. IV. 1272) Sifridov marenberški samostan dominikank v svoje posebno varstvo. (Mravljak, 1929, 204)

Otokar II. je torej po Mravljakovo zgolj dobrotnik najpomembnejše lokalne cerkvene ustanove, nikakor ne krvnik svetniške postave iz Dravske doline, nemški zgodovinarji pa naivni, ker verjamejo pesniku Otokarju, ki da v resnici ni hotel napisati kronike, marveč ep (prim. o *Rimani kroniki* kot viru Bele, 2015; Bele, 2019, in Bele, 2020).

Za konec razdelka bodi omenjeno, da je v Časopisu leta 1939 svoj prispevek objavil takrat komaj triindvajsetletni Bogo Grafenauer. Že tedaj se je ukvarjal s kmečkim uporom leta 1515, in sicer je širil znanje o poteku tega dogajanja na slovenskem Štajerskem (Grafenauer, 1939).

JEZIKOSLOVJE IN LITERARNA ZGODOVINA V ČASOPISU ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Bržčas ne bo pretirana ocena, da je v zgodovinopisnem delu Časopisa starejšim obdobjem pripadalo poglavitno mesto. Pri temah iz novejših zgodovinskih obdobj, tj. od 19. stoletja naprej, je po drugi strani kar težko potegniti ločnico med zgodovinskimi in literarnozgodovinskimi temami, zaradi česar jih bova tukaj obravnavala bolj ali manj združeno. A najprej nekaj besed o jezikoslovnih prispevkih v reviji. Ti so vseskozi ohranjali pomembno navzočnost in na področje jezikoslovja so posegali sploh od začetka velikokrat tudi zgodovinarji, denimo Kovačič in Stegenšek (prim. Kovačič, 1909a; Stegenšek, 1908). A prvo petletko glasila Zgodovinskega društva je v tem oziru daleč najbolj zaznamoval graški profesor slovenščine, vodilni zbiralec slovenskih ljudskih pesmi in avtor za življenja neobjavljene historične slovnice slovenskega jezika Karel Štrekelj (1859–1912; prim. za novejša poglede nanj Žejn, 2019). Njegovi prispevki o izbranih krajevnih imenih v slovenskem delu Štajerske (prim. Štrekelj, 1906, in nadaljevanja) ali o slovanskih prvinah v jeziku štajerskih Nemcev (Štrekelj, 1908), pa tudi njegove ocene knjig so skrbeli za izjemno visoko raven Časopisa. Omenjeno je posebej podčrtala avtoriteta Murkovega kova, ko je po Štrekljevi smrti zaradi tega zapel hvalnico tako piscu kot reviji: »Štrekljevo znanstveno delovanje se lahko spozna iz našega 'Časopisa', kajti vsak prvih osem letnikov prinaša eden ali več njegovih člankov, med njimi imenitne razprave o nekaterih slovenskih krajevnih imenih

5 Tako naj bi se po poročilu *Rimane kronike* godilo Sifridu Marenberškemu.

po nemškem (I. letu) in slovenskem (III.) Štajerju, in ‹Slovenski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev› (V. in VI.). Teh razprav, ki so v posebno čast ‹Časopisu› in slovenski znanosti sploh, Štrekelj še dolgo ali morebiti nikoli ne bi napisal, ako bi se ni bilo osnovalo naše Zgodovinsko društvo in njegovo glasilo. Samo ta primer kaže, kaj sta vredni.« (Murko, 1912, 160).

Drugo plat medalje Štrekljevega pisanja za glasilo nekoliko, med vrsticami, osvetljuje že navajani Kovačičev jezni pripis k spominskemu zapisu za Antonom Kaspretom. Tam se dolgoletna duša Časopisa spominja Štrekljevega jeznoritega izstopa iz odbora Zgodovinskega društva in konca njegovega sodelovanja pri reviji. K temu ga je pravzaprav spodbudil nekrolog za Kaspretom izpod peresa še enega zvestega sotrudnika Časopisa, pravnega zgodovinarja Metoda Dolenca, ki je res rabil sočen jezik: »Deloma iz mržnje zoper filologijo sploh, deloma iz osebne protivnosti napram uredniku [Kaspretu], se je začela nekakšna agitacija zoper Štrekljeve spise in s tem tudi gonja zoper urednika Kaspretu; vsaj on sam je tako čutil. Vse to je dobilo sčasoma tako ostre oblike, da se je rahločutni Štrekelj pismeno odpovedal odborništvu zg. dr.« (Kovačič, 1921, 130). Takemu gledanju se je Kaspretov naslednik kajpak postavljal po robu, a v njegovem zapisu vseeno najdemo tudi tole: »V odborovi seji dne 6. jan. 1907 je društveni blagajnik R. Pipuš izrazil željo, »naj bi se v ‹Časopisu› bolj oziralo na socialno, politično in gospodarsko zgodovino.« [...] Do kakega nesoglasja radi tega ni prišlo in nihče ni videl v tej izraženi želji kake gonje proti jezikoslovju, najmanj pa proti člankom prof. dr. Štreklja. Potem je o odborovi seji dne 19. nov. 1910 takratni zapisnikar dr. L. Pivko zapisal v zapisnik to-le: »Glede ‹Časopisa› poroča dr. Verstovšek o splošni sodbi, da ima preveč jezikoslovne vsebine in premalo zgodovinskih razprav. V prihodnjih letih se naj omeji Č. le na članke o politični in socialno-kulturni zgodovini.« (Kovačič, 1921, 130).

Čeprav poskuša Kovačič kar najbolj zmanjšati pomen kritike na račun Štrekljevih prispevkov in čeprav vali krivdo za jezikoslovčev izstop iz odbora predvsem na Kaspretovo nediskretnost, je iz Verstovškovih besed vendarle sklepati, da pri velikem številu bralcev Kraševčeve suhoparne, natančne filološke analize niso naletele na plodna tla. Razlika med živahnim pripovednim slogom kakšnega Kovačiča in njegovim pisanjem je bila seveda opazna, kot lahko ponazori zgled Štrekljeve analize izvora krajevnega imena Bratonečice (Bratonečici).

V starejših listinah pred 1500 se kraj menda ne imenuje, ker Brathoscha (1500) ne spada morda k našemu imenu. Bratonečici je pokvarjeno iz Bratoněžiči, to je kraj, kjer ima svoje ljudi in domovanje Bratoněg, Srbom dobro znano ime, izpeljano od bratb in něga ‹mož, ki skrbi za brata›. Iz Bratoněžiči je nastalo vsled asimilacije soglasnika ž k nastopnemu č najprej Bratonečiči, kar se je ohranilo tudi v nemškem imenu; pozneje pa je začela delovati analogija po mnogih drugih tvorbah na ice, ker se je beseda mnogokrat rabila v tožilniku: ‹v Bratonečiče› se je torej najprej premenilo ‹v Bratonečice›, zatem je c nastopil tudi v drugih padežih. (Štrekelj, 1906, 46)

Iz podobnih razlogov je nekaj prahu v pionirskih letih Časopisa dvignil prispevek uglednega literarnega zgodovinarja Avgusta Žigona (1877–1941) o letnici 1833 v Prešernovih *Poezijah*. Žigonov spekulativni pristop k Prešernovi ustvarjalnosti ni naletel na topel sprejem pri mnogih bralcih (prim. Baš, 1939, 17).

Prvo ime pisanja o literarni in politični zgodovini 19. stoletja je v prvih petintridesetih letih vsaj, kar zadeva obseg opusa, nedvomno že navajani Kovačičev mlajši vrstnik Franc Ilešič (1871–1941). Njegova produktivnost je bila tako rekoč neverjetna, pri čemer je revijo z gradivom zalagal praktično ves čas predvojnega izhajanja. Njegove zgodnejše objave so se rade ustavljale ob obdobju jožefinizma, kjer je kazal precej simpatij do prizadevanj tedanjih reformatorjev, čeprav je opozarjal na zapostavljanje slovenščine (prim. Ilešič, 1904). Njegovo izjemno plodovitost kaže, denimo, njegovo sodelovanje v drugem letniku Časopisa. Prispeval je kar dva izjemno obsežna članka in še nekaj krajših poročil. V enem od člankov je posegel v politično zgodovino 19. stoletja in obravnaval boje med ilirsko in madžaronsko stranko na Hrvaškem leta 1848/49 (Ilešič, 1905a). V drugem, še obsežnejšem, je pisal o zgodnjem obdobju romantike na Štajerskem, predvsem o dejavnosti Antona Murka (Ilešič, 1905b). Nič manj temeljit ni bil naslednje leto prispevek o začetkih slovenske književnosti na Štajerskem, s katerim je (spet) posegel v 18. stoletje (Ilešič, 1906).

Po prvi svetovni vojni se je Ilešič sicer še posegal na ožje štajersko območje, kot priča prispevek o izvoru imen Maribor in Ljutomer, kjer se je zlasti dolgo zadržal pri genezi imena prestolnice štajerskih Slovencev. Njegov »rojstni dan« je opredelil takole: »Kdaj pa se torej prvič pojavlja ‘Maribor’? Jaz nahajam to slovensko ime prvič v Vrazovem pismu Gaju z dne 10. nov. 1836, ko mu govori o ‘Mariborskih tiskarnjah’ in o ‘Mariboru’. Vraz je od takrat stalno rabil to ime (- ‚burg‘ se nadomešča z – »bor«), kolebal mu je le še ‚i‘ v prvem delu besede.« (Ilešič, 1922, 77).

Stanko Vraz je bil nekakšen Ilešičev »ljubljenec« že od prvih objav, saj je že leta 1905 zapisal: »Duh ilirizma je zavel posebno po Slov. goricah, ki s svojih lozoslavnih brd odpirajo panoramo hrvatskega Zagorja, in dal Ilirom prvega pevca, Stanka Vraza.« (Ilešič, 1905a, 97) Nič čudnega ni, da je ob koncu dvajsetih in v začetku tridesetih let objavil serijo prispevkov o literarni zapuščini pesnika iz Cerovca v slovenščini (prim. začetek serije z Ilešič, 1927, in Ilešič, 1928).

Toda težišče zanimanja zagrebskega profesorja se je nekako premaknilo v raziskovanje stikov slovenskega kulturnega prostora s slovanskim, predvsem z zahodnoslovanskim. Že leta 1919, v prvem letniku po zamenjavi državnega okvirja, je pisal o češko-jugoslovanskih literarnih stikih in že leta 1924 je objavil prispevek o božičnih vražah med vzhodnopruskimi Mazurci (Ilešič, 1919; Ilešič, 1924). V tridesetih letih se je potem Ilešič precej ukvarjal z iskanjem zahodnoslovanskih vzorov za dejavnost in zlasti pisanje Antona Martina Slomška. Značilen prispevek iz omenjenega obdobja je besedilo o škofovem protialkoholnem boju. Zanimiv je oris selitve protialkoholne parabole, ki se je leta 1846 znašla v *Drobtinicah* in ima tam naslov *Vesela povest od svetiga Janža bratovščine*. O njej Ilešič ugotavlja: »Povest je označena kot ‚poslovenjena‘. Milieu je poljski. Tudi v jeziku povesti se nahajajo znaki poljskosti. [...]

Spomnil sem se pri tem ‚vesele povesti‘ v ‚Drobtinicah‘, ki nas stavi tudi v Šlezijo, in sem poprosil – decembra 1928 – g. Londzina, da mi pošlje ono poljsko knjižico iz l. 1844. na vpogled. In drage volje mi jo je poslal ter mi obenem sporočil, da je nje avtor Jan Winkler, pastor v Nawsiu v tešinski Šleziji, po poreklu Čeh.« (Ilešič, 1931, 2).

Še v zadnjem letniku Časopisa pred vojno najdemo Ilešičevi besedili. Pisal je o štajerskem zgodovinarju Antonu Kremplu in orisal življenjepis ljutomerskega in ptujskega odvetnika Jakoba Ploja, očeta bolj znanega politika Miroslava (Ilešič, 1940a in b). Že v letu objave prispevkov je neumorni sotrudnik revije sklenil življenjsko pot.

Vodilni slovenski predvojni literarni zgodovinar France Kidrič je bil seveda v Časopisu dejaven precej manj kot Ilešič, a kljub temu se je njegovih prispevkov skozi leta nabralo kar nekaj. Največ se je v njih ukvarjal z obdobjem 16. in 17. stoletja, še posebej z besedili iz obdobja protireformacije in katoliške obnove (prim. Kidrič, 1924; Kidrič, 1934). Verjetno njegov najzanimivejši prispevek pa je že iz prvega desetletja izhajanja revije, ko je pisal o hrvaškem opisu obleganja in padca Sigeta, ki ga je znani slovenski protestantski intelektualec Samuel Budina (prim. o njem Simoni, 2007, 209–217) prevedel v latinščino in nemščino. Kidrič opredeli kot hrvaški izvirnik, na podlagi katerega je nastal Budinov prevod, besedilo v glagolici, ki ga je leto poprej odkril Anton Kaspret. V nadaljevanju razprave, ki prinaša transliteracijo vira s komentarjem glede razmerja do Budinovega teksta, za avtorja razglasi Ferenc Črnka, udeleženca sigetske obrambe iz okolice Zrinskih (Kidrič, 1912).

Nekje od druge polovice dvajsetih let je začel literarnozgodovinski del revije odločilno sodoločati poznejši sourednik glasila Janko Glaser. Podobno kot prej Ilešič se je oglašal domala v vsaki številki. Obzorje njegovih zanimanj je bilo široko. Posegal je v kulturno in literarno zgodovino 19. stoletja (prim. Glaser, 1927; Glaser, 1928), kjer je tudi njega pritegoval Slomšek (prim. Glaser, 1939). Kot že omenjeno, se je v *Kovačičevem zborniku* ukvarjal z zgodovino mariborskih tiskarn. Ožje literarnozgodovinski ali celo komparativistični so njegovi prispevki, predvsem z začetka tridesetih let, v katerih je analiziral literarne vplive na nekatere slovenske književnike (Glaser, 1930; Glaser, 1932).

Naj navrževa samo še, da je vseslovensko veljavo Časopisa potrjevalo dejstvo, da je v njem referenčno študijo o jeziku Brižinskih spomenikov priobčil tedaj še mladi Rajko Nahtigal (1914). Prav tako je na strani revije kot ena njenih redko posejanih ženskih sodelavk stopila takratna vzhajajoča zvezda slovenske literarne zgodovine Mar(i)ja Boršnik, ki je leta 1935 pripravila zvezek s temeljito bibliografijo Antona Aškerca, objavljeno ob osemdesetletnici pesnikovega rojstva. Izšla je kot poseben zvezek revije (Boršnik, 1935).

NEKROLOGI, SPOMINSKI ZAPISI IN OCENE KNJIG

Nespregledljiv del vsake številke Časopisa so bili tudi spominski zapisi za umrlimi sodelavci ali o jubilarjih, čeprav so bili zadnji spočetka redkost. Kot je bilo razvidno iz prejšnjih razdelkov, danes ti nekrologi precej pripomorejo k rekonstrukciji zgodovine revije. Zato smo po njih s pridom posegali že doslej.

Veliko delo je Časopis za zgodovino in narodopisje nadalje opravil z obveščanjem kulturne javnosti o novih knjižnih publikacijah ali odmevnih objavah v drugih revijah. Temu je bilo v vsakem snopiču namenjenega precej prostora. Kot ni bilo možno niti vsaj približno zajeti celotne vsebine osrednjega dela revije in vseh znanstvenih področij, s katerimi so se ukvarjali avtorji, je to še toliko manj mogoče ob nepregledni množici presoj objav. Zato bova na tem mestu skicirala zgolj bolj ali manj naključno izbrane zglede.

Leta 1909 je Avguštin Stegenšek vzel pod lupo svežo obsežno monografijo o Celju v nemščini in izpod peresa Andreasa Guba. Recenzent je sicer pohvalil obilico nabranega gradiva, »dvoje pa pogrešamo: natančnosti in poglobljenja« (Stegenšek, 1909, 180). Nekritično navdušenje nemških listov nad monografijo naj ne bi bilo nenavadno, »saj za najnovejše dogodke pisatelj ni toliko zgodovinar ko političen referent pretirano nemškonarodne in svobodomiselne struje« (Stegenšek, 1909, 180). Da se avtorjeva svobodomiselnost kaže v brezbriznem, celo posmehljivem odnosu do verskih zadev, duhovnika Stegenška seveda najbolj zbode. Tako Gubu oponese: »Nemško Marijino cerkev, ki je vendar za večino njegovih bralcev versko središče, omeni sicer, a je ne opiše kakor druge, niti ne poda njene slike, pač pa ono novega protestantskega templja.« (Stegenšek, 1909, 182). Nazadnje se spotakne še ob Gubovo neznanje slovenščine, ki da mu onemogoča uporabo slovenske literature.

Razmerje med nemštvom in slovenstvom na Štajerskem je kajpak ostajalo aktualno ves čas predvojnega izhajanja revije. Tudi očitek o neznanju slovenščine so lahko recenzenti obesili skoraj vsakemu nemško govorečemu zgodovinarju, ki je o tem pisal. Eden redkih, ki si je kljub tej pomanjkljivosti prislužil vsaj blago pohvalo, je bil Hugo Suette s svojo disertacijo o nacionalnih bojih na spodnjem Štajerskem med 1867 in 1897. Recenzent Franjo Baš je resda ocenil, da bo njegova obravnava problematike »ostala pomembna pač za sliko posavskih narodnostnih bojov; sicer pa bo predstavljala fragmentarno zbrano gradivo za Podravje in Pomurje in to za dobo, ki ne predstavlja zgodovinske enote«. Toda zaključil je sploh z ozirom na tematiko besedila precej dobrohotno: »Kljub vsemu pa med disertacijami, ki v tujini obravnavajo specialna naša vprašanja, zasluži Suettejeva po stvarnosti, s katero dogodke obravnava, in po dobri volji, s katero gradivo izrablja, eno prvih mest.« (Baš, 1936, 150).

Presojevalci Časopisa so se občasno ustavljali tudi ob literarnih delih z zgodovinsko tematiko. Tako je Matija Ljubša ocenil roman Anne Wambrechtsamer *Danes groffe Celjski in nikdar več* (Ljubša, 1934). Wambrechtsamerjeva sama je, kot mimogrede omenjava, za revijo skupaj s Francem Kovačičem napisala članek o svojem rojstnem planinskem gradu (Wambrechtsamer & Kovačič, 1932). Franjo Baš je po drugi strani leta 1938 zavrnil nekatere interpretacije zgodovine iz drame *Velika puntarija* Bratka Krefta oziroma iz avtorjevega predgovora k njej: »Odkloniti pa je treba njegovo pojmovanje kmetskega gibanja, ki se je pojavilo po Kreftu kot posledica obrambe agrarnega fevdalca proti dvigajočemu se meščanu, kateri je po Kreftu tudi sodeloval s kmetom. Proti temu je treba

ugotoviti, da se po Kreftu naznačeni meščanski razvoj vrši dejansko 200–300 let pred kmetskimi gibanji in da je v času kmetских uporov zlasti naše meščanstvo že vključeno v fevdalno družbo. [...] Težave za posameznika so gotovo najbolj jasne Kreftu samemu, ki je mogel zato uspeti samo v mnogih podrobnostih, ki pa se je pri zaključkih namesto v sintezo usmeril zopet v podrobnosti, zlasti glede tujine, in jih generaliziral.« (Baš, 1938, 46).

SKLEP

Velikokrat sva se že posipala s pepelom, češ da je nemogoče podati kakršno koli vsaj približno pravično sliko pisanja Časopisa za zgodovino in narodopisje na omejenem prostoru, ki je na voljo. Še manj je mogoče kakor koli ustrezno pristopiti k posameznim avtorskim osebnostim, ki so mu dajali pečat. Zato je razumljivo, da je v pričujočem besedilu izpostavljeno zgolj eno ime, ime Franca Kovačiča.

Mogoče pa je celo na podlagi tako omejenega pregleda vsaj na prvo žogo premisliti, kdo je revijo ustvarjal in kaj je pomenila v slovenskem znanstvenem prostoru pred drugo svetovno vojno. Pri tem je treba seveda upoštevati tudi spremembo državnega okvira, ki je v kakšni točki dramatično spremenila pomen zaveze, da bo časopis »patriotično podjetje«. Vendar se skozi vseh petintrideset letnikov kot rdeča nit vleče ugotovitev, da priteguje v spočetka na zunaj še zelo nemško obarvanem Mariboru izhajajoče glasilo vse večjo pozornost zgodovinarjev in v širšem smislu kulturnikov iz vsega slovenskega etničnega prostora. V njem si novinci v znanosti podajajo roko z uveljavljenimi avtoritetami in ob koncu obdobja priobčijo svoje prve korake v visoko znanost sodelavci, ki potem slovensko znanstveno in kulturno snovanje po svoji podobi oblikujejo še tja v osemdeseta leta 20. stoletja. V poznih dvajsetih in tridesetih letih istega stoletja po drugi strani na sceno odločilno stopijo tisti avtorji, ki so postali nosilci obnove revije v šestdesetih letih.

Je pa bil predvojni Časopis v nekem smislu še bolj od svojega povojnega nadaljevalca v resnici prostor, v katerem je živela pestrost celotne predvojne slovenske humanistične znanosti. Kot so mnogi poudarjali, je namreč duši publikacije Francu Kovačiču uspelo pod eno streho zbrati sodelavce vseh nazorskih usmeritev in taborov, kar je v reviji vseskozi razvidno. V povojnih razmerah tolikšne raznolikosti v javnem prostoru kajpak ni smelo ali moglo biti.

V prihodnje bi bilo gotovo koristno ugotovitve o vsebinskem profilu Časopisa za zgodovino in narodopisje primerjati z zasnovami revij iz primerljivih prostorov, denimo iz nemško govorečega dela Štajerske in Koroške ali s Hrvaške.

LEARNING YEARS OF SLOVENIAN HUMANITIES IN MARIBOR: THE FIRST THREE DECADES OF *ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE* (JOURNAL FOR HISTORY AND ETHNOGRAPHY)

Aleš MAVER

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: ales.maver@um.si

Darko FRIŠ

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: darko.fris@um.si

SUMMARY

The Journal for History and Ethnography (Časopis za zgodovino in narodopisje) was established in 1904 as a scientific publication of the new Slovenian historical society for the Lower Styria in Maribor. It is regarded as an important pillar of early scholarship in Slovene language in Styria which was previously dominated by periodic publications in German language. The main aim of the present article is a brief analysis of contents of the journal during the first period of its publishing (1904–1940), since the history of Časopis was interrupted for 25 years due to the Nazi occupation of Styria in 1941, only to be reestablished in the 1960s. The starting point of our analysis is the 32th volume of the journal, dedicated to one of the Časopis' founder and its main contributor, the priest Franc Kovačič. This jubilee volume enables us to sketch a panoramic view of the first three decades of the journal's history. It shows the pretty broad span of included topics as well as its respected position in the Slovene scientific area of the late pre-WWII period. In the core part of the paper, contributions by Franc Kovačič are considered in some detail, to be followed by very brief analysis of several highlights of the journal's contents during the discussed period. The papers on the medieval and early modern history of the Slovene ethnic territory as well as contributions by the prolific scholar Franc Ilešič are focal points of this part. The controversies, regarding scientific level of the published papers, where differences between Kovačič and first editor of the journal, Anton Kaspret, seem to be particularly sharp, are also mentioned. Based on the limited of the considered material, it can be concluded that The Journal for History and Ethnography remained true to the purpose, sketched in the time of its establishment in 1904, and secured a prominent place in Slovenian scholarship of the prewar period.

Keywords: *Časopis za zgodovino in narodopisje, Franc Kovačič, scientific journals in Slovenia, Lower Styria, Franc Ilešič, Anton Kaspret, editorial policy, Slovenian historiography*

VIRI IN LITERATURA

- Abramič, M. (1931):** Novi natpisi iz Poetovija. Časopis za zgodovino in narodopisje, 26, 177–202.
- Abramič, M. (1933):** Opaske o nekim spomenicima staroga Poetovija. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 129–143.
- Abramič, M. (1937):** O predstavama Ilira na antiknim spomenicima. Časopis za zgodovino in narodopisje, 32, 7–19.
- Baš, F. (1936):** Suetto Hugo, Der nationale Kampf in der Südsteiermark 1867 bis 1897. Časopis za zgodovino in narodopisje, 31, 149–151.
- Baš, F. (1938):** Kreft, Bratko. Velika puntarija: Kronika iz l. 1573. v petih dejanjih. Časopis za zgodovino in narodopisje, 33, 46.
- Baš, F. (1939):** Prelat dr. Fran Kovačič. Časopis za zgodovino in narodopisje, 34, 1–38.
- Baumgartner, E. (1933):** Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 17–35.
- Bele, M. (2015):** Slovenian Styria in the narrative sources of 13th century. Acta Histriae, 23, 4, 655–674.
- Bele, M. (2019):** Štajerski deželni grb in njegovi začetki v 12. in 13. stoletju. Studia Historica Slovenica, 19, 3, 631–652.
- Bele, M. (2020):** Did he really do it? Frederick V of Ptuj – coward or victim? V: Lazarini, F. & T. Košak (ur.): Likovna umetnost v habsburških deželah med cenzuro in propagando = Visual arts in Habsburg lands between censorship and propaganda. Ljubljana, Založba ZRC, 11–24.
- Boršnik, M. (1935):** Aškerčeva bibliografija. Časopis za zgodovino in narodopisje, 30, 4. snopič.
- Bratož, R. (1986):** Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode. Ljubljana, Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Bratož, R. (2014):** Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosodstvo v pozni antiki. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; Zveza zgodovinskih društev Slovenije; SAZU.
- Bratož, R. (2016):** Bischofssitze und Kirchenorganisation in Slowenien«, V: Strobel, K. & H. Dolenz (ur.): Neue Ergebnisse zum frühen Kirchenbau im Alpenraum. Akten des Internationalen Kolloquiums Klagenfurt 6.–7. Dezember 2013. Graz (Gradec), Unipress, 173–196.
- Breznik, A. (1919):** + O. Stanislav Škrabec. Časopis za zgodovino in narodopisje, 15, 153–157.
- Brodar, S. (1931):** Raziskavanja v Potočki zijalki in nje problemi. Časopis za zgodovino in narodopisje, 26, 153–176.
- Burian, V. (1929):** Josip Dobrovský (1753 + 6. 1. 1829). Časopis za zgodovino in narodopisje, 24, 137–142.
- Burian, V. (1933):** Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 1–17.

- Ciglencečki, M. (2007):** Stegenškovo umetnostnozgodovinsko delo. *Studia Historica Slovenica*, 7, 3–4, 591–635.
- Čeh Steger, J. (2020):** Oton Župančič in začetki južnoslovanske tvorbe. *Studia Historica Slovenica*, 20, 1, 227–252.
- Dolar, A. (1934):** Prof. dr. Karol Glaser: Obris življenja in dela. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 29, 1–54.
- Dolar, A. (1937):** Koroški plebiscit in načelo paritete. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 32, 248–255.
- Friš, D. (2013):** Anton Kaspret in Franc Kovačič – uredništvo Časopisa za zgodovino in narodopisje. *Studia Historica Slovenica*, 13, 1, 21–42.
- Friš, D. (2018):** Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar. *Studia Historica Slovenica*, 18, 1, 191–216.
- Friš, D. & N. Gostenčnik (2018):** Dr. Alojzij Juvan – drugič na čelu mariborske mestne občine (1935–1941). *Acta Histriae*, 26, 1, 181–206.
- Friš, D. & M. Matjašič Friš (2007):** Avguštin Stegenšek (1875–1920) in njegov čas. *Studia Historica Slovenica*, 7, 3–4, 471–488.
- Glaser, J. (1927):** Donesek k poglavju o naših jožefincih in redemptoristih. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 22, 195–196.
- Glaser, J. (1928):** Anton Lah in njegova ‚Družba slovenskega branja v Lembahi‘. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 23, 53–64.
- Glaser, J. (1930):** Literarne predloge in paralele. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 25, 98–105.
- Glaser, J. (1932):** Literarne predloge in paralele. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 27, 104–107.
- Glaser, J. (1939):** Doslej neznana Slomškova pesem. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 34, 205–206.
- Grafenauer, B. (1939):** Potek vseslovenskega kmečkega upora l. 1515. na Spodnjem Štajerskem. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 34, 145–162.
- Griesser Pečar, T. (2019):** Slovensko slovo od Habsburžanov. *Studia Historica Slovenica*, 19, 2, 301–331.
- Griesser Pečar, T. (2020):** Prvo poveljno leto v Evropi in svetu. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 335–358.
- Grivec, F. (1937):** Slovenski knez Kocelj, učenec in pokrovitelj sv. Cirila in Metoda. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 32, 46–52.
- Ilešič, F. (1904):** O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, 113–158.
- Ilešič, F. (1905a):** Iz borbe med ‚ilirsko‘ in madžarofilsko stranko leta 1848./49. (Prispevek k zgodovini teh let.). *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2, 97–136.
- Ilešič, F. (1905b):** Iz prvih časov romantike. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2, 1–68.
- Ilešič, F. (1906):** Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 3, 1–32.
- Ilešič, F. (1919):** Češko-jugoslovanske literarne paralele in odvisnosti. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 15, 1–23.

- Ilešič, F. (1922):** Maribor in Ljutomer. Časopis za zgodovino in narodopisje, 17, 76–88.
- Ilešič, F. (1924):** Božična praznoverja v Mazuriah. Časopis za zgodovino in narodopisje, 20, 108–110.
- Ilešič, F. (1927):** Iz Vrazove literarne zapuščine. Časopis za zgodovino in narodopisje, 22, 32–61.
- Ilešič, F. (1928):** Iz Vrazove literarne zapuščine. Časopis za zgodovino in narodopisje, 23, 101–115.
- Ilešič, F. (1931):** Anton Martin Slomšek v pokretu proti pijančevanju (O knjigi: 'Čujte, čujte, kaj žganje dela!'). Časopis za zgodovino in narodopisje, 26, 1–22.
- Ilešič, F. (1940a):** Drobiž o Antonu Kremplu. Časopis za zgodovino in narodopisje, 35, 70–71.
- Ilešič, F. (1940b):** Ljutomerski in ptujski advokat dr. Jakob Ploj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 35, 74–78.
- Kaspret, A. (1904):** O podelitvi deželnega maršalstva na Štajerskem l. 1560. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 3–21.
- Kaspret, A. (1908):** Navodilo kranjskima poslancema škofu T. Hrenu in Herbartu Turjaškemu za obči deželni zbor v Linzu leta 1614. Časopis za zgodovino in narodopisje, 5, 168–176.
- Kaspret, A. (1909):** Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela: Donesek k zgodovini kmetske vojne l. 1573. Časopis za zgodovino in narodopisje, 6, 70–108.
- Kačičnik, A. (2007):** Kovačičeva življenjska pot. Bogoslovni vestnik, 67, 2, 175–191.
- Kidrič, F. (1912):** Oblega Sigeta v sodobnem hrvaškem opisu. Časopis za zgodovino in narodopisje, 9, 42–97.
- Kidrič, F. (1924):** Doneski škofa Hrena za zgodovino reformacije na Slovenskem. Časopis za zgodovino in narodopisje, 19, 20–24.
- Kidrič, F. (1934):** Odgovor na članek 'Mrčenik' = Polidor de Montagnana. Časopis za zgodovino in narodopisje, 29, 62–63.
- Kos, F. (1919):** Doneski za krajevne kronike. Časopis za zgodovino in narodopisje, 15, 85–110.
- Kos, F. (1920):** Doneski za krajevne kronike. Časopis za zgodovino in narodopisje, 16, 1–14.
- Kos, M. (1913):** Slovenska imena v Liber confraternitatum Seccoviensis. Časopis za zgodovino in narodopisje, 10, 8–25.
- Kos, M. (1931):** K poročilu Pavla Diakona o Slovencih. Časopis za zgodovino in narodopisje, 26, 202–216.
- Kos, M. (1933):** K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 144–153.
- Kos, M. (1940):** Stanje in naloge slovenske kolonizacijske zgodovine. Časopis za zgodovino in narodopisje, 35, 26–32.
- Kovačič, F. (1904a):** Rimske najdbe pri Zrečah. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 196–197.

- Kovačič, F. (1904b):** V spomin Mateju Slekovcu. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 52–69.
- Kovačič, F. (1908):** Petovij v zgodovini Južne Štajerske. Časopis za zgodovino in narodopisje, 5, 1–22.
- Kovačič, F. (1909a):** Iz prazgodovine središkega trga. Časopis za zgodovino in narodopisje, 6, 40–52.
- Kovačič, F. (1909b):** Izkopavanje v Središču. Časopis za zgodovino in narodopisje, 6, 176–185.
- Kovačič, F. (1913):** Gospodarska zgodovina dominikanskega samostana v Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 10, 59–120.
- Kovačič, F. (1921):** Anton Kaspret +. Časopis za zgodovino in narodopisje, 16, 128–135.
- Kovačič, F. (1927):** K starejši zgodovini minoritskega samostana v Ptuj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 22, 149–168.
- Kralj Aleksander (1934):** Kralj Aleksander I. + Časopis za zgodovino in narodopisje, 29, 98–99.
- Krajnc, S. (2007):** Osebnost in poslanstvo Avgušтина Stegenška (1875–1920). *Studia Historica Slovenica*, 7, 3–4, 489–511.
- Ljubša, M. (1934):** Wambrechtsamer Anna: Heut Grafen von Cilly und nimmermehr: Historischer Roman. Časopis za zgodovino in narodopisje, 29, 79–81.
- Matjašič Friš, M. (2009):** Dr. Franc Kovačič – ustanovitelj in sodelavec revije Voditelj v bogoslovnih vedah. *Studia Historica Slovenica*, 9, 2–3, 615–632.
- Mikl Curk, I. (1974):** Balduin Saria in slovenska arheologija. Časopis za zgodovino in narodopisje, 45 (= 10), 217–218.
- Mithans, G. (2020):** Religious Communities and the Change of Worldviews in Slovenia (1918–1991): Historical and Political Perspectives. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 30, 3, 415–434.
- Mlinar, J. (2019):** Balduin Saria (1893–1974): „ein deutschsprachiger Sohn der Untersteiermark“. V: Hruza, K. (ur.): Österreichische Historiker. Lebensläufe und Karrieren 1900–1945. Band 3. Wien, Weimar, Köln, Böhlau, 379–403.
- Mlinarič, J. & M. Vogrin (ur.) (1989):** Minoritski samostan na Ptuj 1239–1989. Celje, Mohorjeva družba.
- Mravljak, J. (1927a):** Bratovščina splavarjev v Vuzenici. Časopis za zgodovino in narodopisje, 22, 86–88.
- Mravljak, J. (1927b):** Vuzeniški urbarji (Donesek h gospodarski zgodovini). Časopis za zgodovino in narodopisje, 22, 61–75.
- Mravljak, J. (1928a):** Muta. Časopis za zgodovino in narodopisje, 23, 42–52.
- Mravljak, J. (1928b):** Osemletna pravda (1636–1644) med Gregorjem Tavčmanom in Saro Hayd (Vuzenica-Ribnica-Puhenštajn). Časopis za zgodovino in narodopisje, 23, 64–70.
- Mravljak, J. (1928c):** Šajkarstvo v Vuzenici. Časopis za zgodovino in narodopisje, 23, 76–78.
- Mravljak, J. (1929):** Marenberg 1257/59 in 1272, dvoje spornih vprašanj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 24, 200–204.

- Mravljak, J. (1931):** Iz vuzeniške zgodovine. Časopis za zgodovino in narodopisje, 26, 110–114.
- Mravljak, J. (1933):** Početki Guštanja. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 40–46.
- Mravljak, J. (1936):** K zgodovini uprave Šentpavelske posesti na Fali. Časopis za zgodovino in narodopisje, 31, 126–129.
- Mravljak, J. & V. Burian (1927):** Žički rokopis. Češka velikonočna pesem. Časopis za zgodovino in narodopisje, 22, 190–193.
- Murko, M. (1912):** + Karel Štrekelj. Časopis za zgodovino in narodopisje, 9, 160.
- Nahtigal, R. (1914):** Freisigensia. Doneski k razlagi jezika Brižinskih spomenikov. Časopis za zgodovino in narodopisje, 11, 1–12.
- Perovšek, J. (2018):** Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času od Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani. *Studia Historica Slovenica*, 18, 2, 421–442.
- Perovšek, J. (2020):** Politični položaj na Slovenskem leta 1919. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 359–394.
- Petermanec, Z. (ur.) (2020):** Avgustin Stegenšek (1875–1920). Ob stoletnici smrti. Maribor, Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.
- Predgovor (1904):** Predgovor. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 1–2.
- Rahten, A. (2020a):** Koroška po plebiscitu: revanšizem, revizionizem in pregoni v poblebiscitnih mesecih. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 565–595.
- Rahten, A. (2020b):** Po razpadu skupne države. Slovensko-avstrijska razhajanja od mariborskega prevrata do koroškega plebiscita. Celje, Celjska Mohorjeva družba; Celovec, Mohorjeva družba; Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Repe, B. (2020):** Nastanek slovenske univerze. *Studia Historica Slovenica*, 20, 2, 459–486.
- Saria, B. (1922):** Donesek k zgodovini turških in ogrskih napadov. Časopis za zgodovino in narodopisje, 17, 39–40.
- Saria, B. (1933):** Nova raziskavanja po stari Poetoviji. Časopis za zgodovino in narodopisje, 28, 119–128.
- Saria, B. (1935):** Saxanu posvečen napisni iz Šmartna na Pohorju. Časopis za zgodovino in narodopisje, 30, 62–65.
- Saria, B. (1937):** Spomeniki egiptovskih božanstev v Poetoviju. Časopis za zgodovino in narodopisje, 32, 20–28.
- Saria, B. (1974):** Pregled topografije Poetovia. Časopis za zgodovino in narodopisje, 45 (= 10), 219–226.
- Schmid, W. (1935):** Poetovio: Raziskavanja Muzejskega društva v Ptujju jeseni 1935. Časopis za zgodovino in narodopisje, 30, 129–157.
- Schmid, W. (1936):** Ptujске krščanske starožitnosti. Časopis za zgodovino in narodopisje, 31, 97–115.
- Simoniti, P. (2007):** Med humanisti in starimi knjigami. Ljubljana, Slovenska matica.
- Skrabar, V. (1922):** Ruški mitrej. Časopis za zgodovino in narodopisje, 17, 15–20.

- Skrabar, V. (1935):** Stara ledinska karta v ormoškem gradu. Časopis za zgodovino in narodopisje, 30, 30–44.
- Slekovec, M. (1904):** Grad in graščina ljutomerska. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 159–184.
- Slekovec, M. (1905):** Oskrbniki ljutomerske graščine. Časopis za zgodovino in narodopisje, 2, 73–76.
- Stegenšek, A. (1908):** O Veliki Nedelji in podobnih krajevnih imenih. Časopis za zgodovino in narodopisje, 5, 23–37.
- Stegenšek, A. (1909):** Geschichte der Stadt Cilli vom Ursprung bis auf die Gegenwart Von Andreas Gubo. Časopis za zgodovino in narodopisje, 6, 179–182.
- Stegenšek, A. (1913):** Julijan Valens, ptujski protiškof. Časopis za zgodovino in narodopisje, 10, 1–7.
- Stegenšek, A. & F. Kovačič (1922):** Historični portreti na oltarni podobi župne cerkve na Črni ali Ptujski gori. Časopis za zgodovino in narodopisje, 17, 57–76.
- Štih, P. & V. Simoniti (2009):** Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- Štrekelj, K. (1906):** Razlaga nekaterih imen po slovenskem Štajerju I. Časopis za zgodovino in narodopisje, 3, 41–64.
- Štrekelj, K. (1908):** Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev. Časopis za zgodovino in narodopisje, 5, 38–103.
- Štuhec, M. (2020):** Kulturnopolitične in jezikovnopolitične razmere na Slovenskem ob koncu prve svetovne vojne. *Studia Historica Slovenica*, 20, 1, 205–225.
- Travner, V. (1928):** Grški, rimski in bizantinski novci mariborskega muzeja. Časopis za zgodovino in narodopisje, 23, 216–223.
- Vidmar, P. (2020):** Sestop Habsburžanov in avstro-ogrskih junakov s piedestala. Prispevek k slovenizaciji javnega prostora Maribora in sosednjih mest leta 1919. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 20, 4, 679–700.
- Vrbnjak, V. (2003):** Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903–2003. Maribor, Pokrajinski arhiv.
- Wambrechtsamer, A. & F. Kovačič (1932):** Planina in njeni gospodarji. Časopis za zgodovino in narodopisje, 27, 65–80.
- Zelko, I. (1934):** K bibliografiji del Mikloša Küzmiča. Časopis za zgodovino in narodopisje, 29, 64–68.
- Zmazek, F. (1904):** Kje so bile izkopane „negovske čelade“? Časopis za zgodovino in narodopisje, 1, 185–186.
- Žejn, A. (2019):** Znani in neznani dialektolog Karel Štrekelj. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29, 2, 171–186.